

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ "ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА"

У статті розглянуто загальні питання створення електронних бібліотек, зазначено переваги електронних бібліотек над традиційними бібліотеками. Описано головні відмінності електронних бібліотек від інших видів інформаційних систем та ключові ознаки електронних бібліотек. За допомогою понятійно-термінологічного аналізу визначено та уточнено сутність поняття "електронна бібліотека".

Ключові слова: електронна бібліотека, цифрова бібліотека, віртуальна бібліотека.

Постановка проблеми. В умовах формування інформаційного суспільства надзвичайно важливим інструментом стійкого економічного й соціального розвитку є забезпечення публічного (у тому числі віддаленого) доступу до соціально значимої інформації, передусім, наукового, освітнього і культурного характеру. Завдяки розвитку інформаційних технологій і засобів передавання даних можливі якісні зміни у вирішенні одного з головних завдань, яке стояло перед людством, – збереження даних з метою їх передавання. Нові інформаційні технології дали можливість для розв'язання проблеми створення сховищ інформаційних ресурсів, їх організації, доступу до них користувачів. Усе це спонукало появу, у певному розумінні синтетичного напрямку – електронних бібліотек, який об'єднав фахівців у галузі інформаційних технологій, бібліотекарів, представників музеїв і архівів, видавців. Вирішення цих питань відображено нині в цілеспрямованій державній політиці України щодо інформатизації суспільства. На сьогодні це чинні документи: Указ Президента України "Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні", документ 928/2000 (редакція від 31.07.2000), схвалена 23 грудня 2009 року (остання редакція 04.08.2010 на підставі 675-2010-п) Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека – XXI", метою якої є підвищення ефективності використання, забезпечення доступності документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних і музейних фондах; а також схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 1722-р. Концепція Державної цільової програми "Сто відсотків" на період до 2015 року. Зокрема, в останньому документі визначені шляхи і способи розв'язання таких задач, як створення системи веб-сайтів усіх загальноосвітніх навчальних закладів для опублікування кращих освітніх надбань, створення єдиного освітнього середовища й інформаційної інтеграції освітніх ресурсів.

Мета дослідження – розглянути специфіку формування електронних бібліотек, проаналізувати та уточнити базове поняття дослідження "електронна бібліотека".

Виклад основного матеріалу дослідження. Поява нових ЕБ, збільшення числа збережених у них документів і підвищення якості ресурсів і сервісів, які вони надають, сприяє розвитку науки, полегшує, а іноді просто відкриває єдиний можливий доступ до джерел даних для людини, яка може представити плоди своєї діяльності для найширшої аудиторії. У наш час немає універсальної ЕБ, яка б підтримувала всі вимоги й очікування користувачів і груп користувачів. Нині існує велика кількість систем в галузі ЕБ, які варіюються від систем репозиторій (сховищ) до складних систем, заснованих на нових технологіях. Аналіз бібліотечних систем [1-3] показує їх різноманітність на декількох рівнях:

- на рівні інформаційної моделі, яку вони забезпечують;
- на рівні архітектури, яку ці системи підтримують;
- на рівні підтримки користувачів (і груп користувачів);
- на рівні функціональних можливостей ЕБ.

Стрімкий розвиток електронних цифрових технологій багато в чому змінив напрям діяльності бібліотек і радикально змінився погляд на бібліотеку в сучасному світі. Усе частіше в наукових джерелах використовуються поняття: електронні інформаційні ресурси, цифрові документи, електронні бібліотеки.

Нові системи ЕБ, що існують у наш час, характеризуються такими ключовими особливостями [4: 32-48]:

- насамперед, це інформаційні системи, тобто системи збереження, обробки і передавання даних;
- по-друге, це системи, що підтримують саме електронні документи (ресурси) різного типу;
- і, нарешті, важливим моментом сучасного поняття ЕБ є те, що такі системи працюють у глобальних інформаційних мережах передавання даних.

На думку П. М. Лаппо і А. В. Соколова, які об'єднали спільне в існуючих визначеннях, присвячених електронним бібліотекам:

- електронна бібліотека не є єдиним цілим;
- електронній бібліотеці властива технологія для зв'язку ресурсів багатьох ЕБ і інформаційних служб;
- електронна бібліотека, що складається з багатьох ЕБ і інформаційних служб, "прозора" для кінцевого користувача; ціль створення електронної бібліотеки – забезпечення універсального доступу до даних та інформаційних служб;

- фонди електронної бібліотеки не вичерпуються тільки ідентифікаторами документів-об'єктів, вони містять електронні об'єкти, які не можуть бути представлені або поширюватися в друкованій формі.

Порівняно з традиційними бібліотеками електронні мають такі переваги [5]:

- доставляють інформацію користувачеві на місце її замовлення – достатньо мати комп'ютер, підключений до комп'ютерної мережі;
- надають більше можливостей щодо пошуку відомостей і їх опрацювання, оскільки практично будь-яке слово в тексті може бути пошуковим виразом;
- надають можливість спільного використання певної інформації, що значно спрощує завдання фізичного дублювання маловикористовуваних матеріалів, а також забезпечує доступ до унікального документа, для роботи з яким раніше потрібно було приїхати в сховище, де він знаходиться;
- надають бібліотекам і архівам можливість забезпечити широкий доступ користувачів до своїх фондів за допомогою подання їх в комп'ютерній мережі; надають можливість бібліотекам постійно підтримувати свої інформаційні ресурси в актуальному стані, оскільки оновлення електронної версії документа простіше, ніж друкарської;
- інформація доступна цілодобово і повсюдно; інформаційні матеріали можуть бути подані в різних форматах (текст, база даних, діаграма).

Основним принципом, відповідно до якого головною відмінністю ЕБ від інших видів інформаційних систем, є здатність ЕБ накопичувати і використовувати (наприклад, поширювати) дані у вигляді документів. Внаслідок відносної новизни даного поняття ще немає загальноприйнятого визначення, однак можна виділити декілька ключових ознак електронних бібліотек [1]:

- ЕБ є комп'ютерною системою і керування ресурсами здійснюється за допомогою додатків, які працюють на комп'ютері; система перебуває у всесвітньому інформаційному просторі – взаємодія з системою можлива через мережу на будь-якому рівні (користувальницькому, службовому, адміністративному);
- система зберігає не тільки дані (тобто документи), але і метадані, тобто "дані про дані" (про зміст документів і їх структуру);
- система зберігає дані різного типу (текст, зображення, відео) і може подавати дані в різних форматах (HTML, PDF і т. п.);
- дані зберігаються в структурованому і систематизованому вигляді; система каталогізує всю збережену в ній інформацію за єдиним уніфікованим форматом;
- існують різні способи доступу до даних – перегляд, пошук, імпорт, експорт.

Різні погляди на поняття ЕБ викликають і різні його тлумачення. Так М. Ю. Кадемія дає такі визначення поняття "електронна бібліотека":

- сукупність електронних книг, які розміщені на одному або декількох мережевих серверах;
- програмний комплекс, що забезпечує можливість накопичення і надання користувачеві на основі засобів ІКТ повнотекстових електронних інформаційних ресурсів, забезпечений власною системою документування і безпеки.

Автори Проекту концепції електронної бібліотеки Національної академії педагогічних наук України зазначають, що електронна бібліотека – розподілена інформаційна система, що дозволяє накопичувати, надійно зберігати й ефективно використовувати різноманітні колекції електронних повнотекстових документів, які доступні в зручному для користувача вигляді через глобальні мережі передавання даних.

Науковці зазначають, що як синоніми терміну "електронна бібліотека" використовуються терміни "цифрова бібліотека" і "віртуальна бібліотека". З огляду на форми подання даних термін "цифрова бібліотека" більш точний, ніж "електронна бібліотека", оскільки всі матеріали, що зберігаються в такій бібліотеці, попередньо так чи інакше оцифровуються, тобто мають цифровий, дискретний характер. Характером подання даних у цифровій (електронній) бібліотеці обумовлюються її потенційні можливості, недоліки і форми роботи з нею.

Термін "віртуальна бібліотека", на думку К. Генієвої, використовується для визначення загалу інформаційних джерел, які є доступними через глобальні комп'ютерні мережі, що в сукупності утворюють мережу Інтернет [6: 3]. Тобто автор зазначає, що "віртуальна бібліотека" не має єдиного місцезнаходження, її ресурси розподілені по всьому світу. Інформаційний потенціал "віртуальної бібліотеки" перевищує документні ресурси будь-якої книгозбірні і постійно збільшується. Як зазначає дослідник В. Фокеев, "електронна (віртуальна) бібліотека – бібліотека машинозчитуваних носіїв інформації, яка функціонує в електронному середовищі" [7: 263]. Варто зазначити, що ряд авторитетних бібліотекознавців вважає використання терміну "віртуальна бібліотека" недоречним через його метафоричність [8]. Об'єднання в сучасній бібліотеці історично традиційних функцій, використання електронних ресурсів і сервісів, а також упровадження нових альтернативних технологій, якісна організація і наявність усіх інформаційних ресурсів – це, на думку науковців, головні ознаки "гібридної бібліотеки" [9]. Такий процес свідчить про те, що створення гібридної бібліотеки не розглядається в контексті надання яких-небудь спеціалізованих послуг, а дозволяє змінити погляд на саму ідею бібліотеки, що передбачає надання цифровим і друкованим матеріалам однакового статусу. Тому Т. Кузьмичина зазначає, що в закордонних проектах визнається факт існування гібридної бібліотеки як найбільш ефективної форми існування бібліотеки сьогодні, в якій паралельно використовуються різні джерела інформації, розвивається інтегрована система послуг і технології обслуговування взаємодіють одночасно у двох середовищах – друкованому та електронному [10: 5].

Під "цифровою бібліотекою" розуміють бібліотеку, в якій вся інформація зберігається в оцифрованому вигляді, або створена цифровими методами, вся інформація зберігається на дисках, дискетах та не передбачає наявності документів на традиційних носіях. Тобто в цьому визначенні наголошується на технології виготовлення документів [11: 14].

А. Антопольський вважає, що на відміну від віртуальної, електронна бібліотека може розглядатися як зібрання електронних текстів (даних), які належать тій або іншій організації (або окремій особі), що виражається у їхньому розміщенні на конкретному web-сайті, який має постійну адресу в мережі Інтернет. Якщо порівнювати визначення "електронна бібліотека" та "цифрова бібліотека", то Е. Сукіасян вважає, що термін "електронна бібліотека", вживаний у російському бібліотекознавстві, є більш доцільним з точки зору повноти охоплення ознак цієї нової форми бібліотеки [12, 13].

Проведений структурний аналіз наведених визначень свідчить, що переважна більшість науковців вважає, що електронна бібліотека – це інформаційна система. Тому, узагальнюючи два з поданих елементів визначення, зазначимо загальне, наявне у більшості з наведених визначень: електронні бібліотеки – це впорядкований фонд електронних документів, насамперед, текстових, який реалізується у вигляді складних бібліотечно-інформаційних систем. Наступну ознаку електронних бібліотек характеризують такі елементи визначень, як єдина ідеологія структуризації і доступу; комплекс програмно-технологічних засобів, що реалізують функції створення, використання й зберігання фонду; єдиний інтерфейс доступу, який забезпечується програмними засобами з єдиного пункту за допомогою глобальної інформаційної мережі. Серед цих понять найбільш широким є поняття "структуризація і доступ", яке передбачає як організацію фонду електронних бібліотек за певною методикою, так і доступність його через телекомунікаційні мережі.

В одному із проаналізованих визначень акцентовано увагу на функціональному аспекті електронної бібліотеки і підкреслено не збереження матеріалу, а обслуговування користувачів незалежно від місця знаходження його або ресурсу. Але, варто зазначити, що питання збереження фонду електронних документів є також дуже важливим для бібліотеки. Отже, загальним в інтерпретації наведених елементів визначень досліджуваного поняття є те, що електронна бібліотека має певне цільове призначення та обслуговує локальних та віддалених користувачів.

Висновки. Аналізуючи різні погляди і тлумачення поняття "ЕБ", ми в нашому дослідженні зупинились на такому визначенні *електронна бібліотека* – це розподілена інформаційна система, що дозволяє надійно накопичувати, зберігати й ефективно використовувати різноманітні колекції електронних документів у зручному для користувачів вигляді через глобальні мережі передавання даних.

Нині найперспективнішим способом інформаційного забезпечення науки й освіти є використання електронних бібліотек. Основною метою створення наукових ЕБ є забезпечення наукових досліджень, надання науковцям можливості ефективного доступу до інформаційних ресурсів. Основними завданнями створення освітніх ЕБ – забезпечення навчального процесу, надання користувачам можливості ефективного доступу до необхідних освітніх інформаційних ресурсів. На наступному етапі дослідження необхідно більш детально розглянути основні сервіси і науково-освітні ресурси електронної бібліотеки, оскільки вони є основними компонентами бібліотеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. A Guide to Institutional Repository Software. 3rd Edition. Open Society Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.soros.org/openaccess/pdf/OSI_Guide_to_IR_Software_v3.pdf.
2. Current Digital Library Systems: User Requirements vs Provided Functionality. IST-2002-2.3.1.12. Technology-enhanced Learning and Access to Cultural Heritage. March 2006 / Candela L., Castelli D., Fuhr N., Ioannidis Y., Klas C.-P., Pagano P., Ross S., Saidis C., Schek H.-J., Schuldt H., Springmann M.
3. Резниченко В. А. Концептуальная модель научной электронной библиотеки / [Резниченко В. А., Проскудина Г. Ю., Кудим К. А.] // Труды Десятой Всероссийской научной конференции "Электронные библиотеки : перспективные методы и технологии, электронные коллекции". – RCDL2008, Дубна, Россия, 2008.
4. Кудим К. А. Сравнительный анализ функциональных возможностей систем электронных библиотек [Електронний ресурс] / [Кудим К. А., Проскудина Г. Ю., Резниченко В. А.] // Проблемы программирования. – 2007. – № 4. – Режим доступу : <http://eprints.isofts.kiev.ua/320>.
5. Проектирование системы электронных библиотек научных и навчальных закладів АПН України [Електронний ресурс] / [О. М. Спирін, В. М. Саух, В. А. Резниченко, О. В. Новицький] // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – №6 (14). – Режим доступу до журн. : <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>.
6. Гениева Е. Ю. Виртуальная библиотека – символ открытого общества / Е. Ю. Гениева // Библиография. – 1996. – № 4. – С. 3–5.
7. Фокеев В. А. Библиографическая наука и практика : [терминолог. слов.] / В. А. Фокеев ; [науч. ред. Г. В. Михеева]. – СПб. : Профессия, 2008. – 272 с.
8. Кормилец Ю. В. Сутьность понятия "электронная библиотека высшего навчального закладу" / Ю. В. Кормилец // Педагогичний альманах : [збірник наукових праць]. – В. 15. – Херсон, 2012. – С. 149–155.
9. Моисеева С. Гибридная библиотека – эволюция чи революция? [Електронний ресурс] / Светлана Моисеева. – Режим доступу : <http://antonov.50webs.com/ua/gibrbib.htm>.
10. Вохрышева М. Г. Процесс развития современных библиотек с позиции синергетики / М. Г. Вохрышева, Т. М. Кузьмишина // Науч. и техн. б-ки. – 2003. – № 6. – С. 4–13.
11. Прилуцька Н. С. Особливості функціонування наукових і освітніх електронних бібліотек [Електронний ресурс] / Н. С. Прилуцька // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2011. – № 2 (22). – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/2011_2/11pnsoeb.pdf.

12. Кривонос О. М. Склад основних компонентів інформаційно-комунікаційних компетентностей вчителя інформатики / О. М. Кривонос // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. № 73. – С. 118–123.
13. Прилуцька Н. С. Науково-освітні електронні бібліотеки у навчанні інформаційних систем і технологій майбутніх менеджерів [Електронний ресурс] / Н. С. Прилуцька, О. І. Яценко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2013. – №4 (36). – С. 98–102. – Режим доступу до журн. : <http://journal.iitta.gov.ua/>.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. A Guide to Institutional Repository Software. 3rd Edition. Open Society Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.soros.org/openaccess/pdf/OSI_Guide_to_IR_Software_v3.pdf.
2. Current Digital Library Systems: User Requirements vs Provided Functionality. IST-2002-2.3.1.12. Technology-enhanced Learning and Access to Cultural Heritage. March 2006 / Candela L., Castelli D., Fuhr N., Ioannidis Y., Klas C.-P., Pagano P., Ross S., Saidis C., Schek H.-J., Schuldt H., Springmann M.
3. Reznichenko V. A. Kontseptual'naya model' nauchnoy elektronnoy biblioteki [The Conceptual Model of the Scientific Electronic Library] / [Reznichenko V. A., Proskudina G. Yu., Kudim K. A.] // Trudy Desyatoy Vserossiyskoj nauchnoj konferentsii "Elektronnye biblioteki : perspektivnye metody i tekhnologii, elektronnye kolleksii" [Works of the Tenth All-Ukrainian Scientific Conference "Electronic Libraries, Electronic Collections". – RCDL2008, Dubna, Rossyia, 2008.
4. Kudim K. A. Sravnytel'nyy analiz funktsyonal'nykh vozmozhnostey sistem elektronnykh bibliotek [Elektronnyy resurs] / [Kudim K. A., Proskudina G. Yu., Reznichenko V. A.] // Problemy programmirovaniya [Software Engineering Issues]. – 2007. – № 4. – Rezhym dostupu : <http://eprints.isoftware.kiev.ua/320>.
5. Spirin O. M. Proektuvannya systemy elektronnykh bibliotek naukovykh i navchal'nykh zakladiv APN Ukrayiny [Projecting Electronic Libraries Systems of Scientific and Educational Establishments] [Elektronnyy resurs] / [Spirin O. M., Saukh V. M., Reznichenko V. A., Novits'kyi O. V.] // Informatsiyi tekhnologiyi i zasoby navchannya [Informational Technologies and Means of Education]. – 2009. – №6 (14). – Rezhym dostupu do zhurn. : <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>.
6. Genieva E. Yu. Virtual'naya biblioteka – simvol otkrytogo obshchestva [Virtual Library – the Symbol of the Open Society] / E. Yu. Genieva // Bibliografiya [Reference List]. – 1996. – № 4. – С. 3–5.
7. Fokeev V. A. Bibliograficheskaya nauka i praktika [Bibliographical Science and Practice] : [terminol. slov.] / V. A. Fokeev ; [nauch. red. G. V. Mikheeva]. – SPb. : Professiya, 2008. – 272 s.
8. Kormilets' Yu. V. Sutnist' ponyattya "elektronna biblioteka vyshchogo navchal'nogo zakladu" [The Essence of the Notion "Electronic Library of the Higher educational Establishment"] / Yu. V. Kormilets // Pedagogichnyy al'manakh [Pedagogical Almanac] : [zbiyrnyk naukovykh prats']. – V. 15. – Kherson, 2012. – С. 149–155.
9. Moisyeyeva S. Gibrydna biblioteka – evolyutsiya chy revolyutsiya? [Hybrid Library – Evolution or Revolution?] [Elektronnyy resurs] / Svitlana Moisyeyeva. – Rezhym dostupu : <http://antonov.50webs.com/ua/gibrbib.htm>.
10. Vokhrisheva M. G. Protsess razvitiya sovremennykh bibliotek s pozysii synergetyky [The Process of Modern Libraries Development from the Position of Synergetics] / M. G. Vokhrisheva., T. M. Kuz'mishyna // Nauch. tekhn. i tekhn. b-ky. – 2003. – № 6. – С. 4–13.
11. Pryluts'ka N. S. Osoblyvosti funktsionuvannya naukovykh i osvitynykh elektronnykh bibliotek [Peculiarities of Functioning of Scientific and Educational Libraries] [Elektronnyy resurs] / N. S. Pryluts'ka // Informatsiyi tekhnologiyi i zasoby navchannya [Informational Technologies and Means of Education]. – 2011. – № 2 (22). – Rezhym dostupu : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/2011_2/11pnsob.pdf.
12. Pryluts'ka N. S. Naukovo-osvitni elektronni biblioteki u navchanni informatsiynykh system i tekhnologiy maybutnikh menezheriv [Scientific-Educational Electronic Libraries in the Education of Future Managers' Informational Systems and Technologies] [Elektronnyy resurs] / N. S. Pryluts'ka, O. I. Yatsenko // Informatsiyi tekhnologiyi i zasoby navchannya [Informational Technologies and Means of Education]. – 2013. – №4 (36). – С. 98–102. – Rezhym dostupu do zhurn. : <http://journal.iitta.gov.ua/>.

Матеріал надійшов до редакції 12.05. 2014 р.

Прилуцкая Н. С. Понятийно-терминологический анализ понятия "электронная библиотека".

В статье рассмотрены общие вопросы создания электронных библиотек, указаны преимущества электронных библиотек над традиционными библиотеками. Описаны главные отличия электронных библиотек от других видов информационных систем и ключевые признаки электронных библиотек. С помощью понятийно-терминологического анализа определена и уточнена сущность понятия "электронная библиотека".

Ключевые слова: электронная библиотека, цифровая библиотека, виртуальная библиотека.

Prilutska N. S. The Notional-Terminological Analysis of the Notion "Electronic Library".

The article considers general issues of creating electronic libraries, indicates advantages of electronic libraries over traditional ones and describes main differences of electronic libraries from informational systems and key features of electronic libraries. Due to the notional-terminological analysis the essence of the notion "electronic library" is determined and clarified.

Key words: electronic library, digital library, virtual library.